

ÁCS MARGIT

Szülőföldem

ÁCS MARGIT (1941) Budapest

Szül. hely:..... Beírom, hogy *Újpest*. A tisztviselő olykor csodálkozik: „Nem Budapest?” Nem, akkor még önálló városnak számított – mondom, és töröm a fejem, hogy városnak, netán csak községnek számított-e Újpest, mielőtt negyedik kerület lett, és minnek számított a falusias kinézetű Rákospalota, ahol tulajdonképpen előbb laktam, mint Újpesten, első emlékeim oda kötnek. Kölcsey nem győzött lelkesedni szülőföldje természeti szépségéért, Szemerének ajánlott versét is azzal kezdi: „Boldog, kinek szép hont adának / A sors örök törvényei” (*Andalgások*, 1811), nohát, nekem nem adtak. A véletlen úgy hozta, hogy mostanában több olyan költő életével és művével ismerkedtem meg közelebről, akik falvakból, szép vidékekről származnak, s a gyermekkor valós vagy csak képzelt édenébe visszahívó nosztalgiát alá tudják támasztani azzal az érzéki természetélménnyel, amely rájuk zúdult, míg taposták a poros szekérukat, megbújtak öreg gyümölcsfák koronájában, heverték legelő állatok mellett. Persze mindannyian régen eljöttek ebből a paradicsomi otthonosságból, ahogy Kölcsey is kis idővel az ódai vallomás után Pestre menekült, mert ahogy ugyancsak Szemerének írta: Csekét béklyónak érezte szellemén, munkára alkalmatlan helynek. Ami Kölcseyt illeti, őneki a pesti lét sem vált be, onnan meg hazamenekült, és bár szülőföldje és lakói élethosszan sok keserűséget okoztak neki, gazdag és szabadon szárnyaló költői, bölcselői munkásságát mégiscsak ott hozta létre, a vidék csüggesztő kisugárzása ellenére. S a *Parainesis*-ben végrendelkezve életelvként hirdeti, hogy „Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével”, s ezért bizonyos helyhez kell kapcsolnunk, hogy hasznunkat lássa a világ.

Sem nosztalgia nem köt születésem helyéhez, sem pedig ez utóbb körülrít felelősséget, odatartozást nem érzem iránta. Így hát nekem tulajdonképpen nincs szülőföldem. Olyannyira nincs, hogy már vissza se találnék oda, mert azokat a házakat, utcákat, amelyeket ismertem, évtizedekkel ezelőtt lebontották, házgyári lakótelep van a helyükön, még az utcák iránya sem maradt meg.

De hát a dolog mégsem ilyen egyszerű.

Ha kimondom: Újpest, mégiscsak megjelennek azok a bizonyos utcák, Tavasz utca, Nyár utca, Ősz utca, Bán Tibor utca (állítólag újpesti partizán volt, már akkor is furcsán hangzott: Újpesten? Partizán?), de főleg a Leibstück Mária utca, az evangélikus templom és a paplak meg a túlsó sarkon a kocsmá között a 37-es számú ház, ahol öttől tízéves koromig laktam. Egyemeletes ház volt, az emeleten, az utcai fronton két elegánsabb, többszobás, erkélyes polgári lakás, a kisebbben egy gyermektelen házaspár lakott, egy mindig kicsit kaptos orvos a makulátlan úrinő feleségével, a nagyobbikból kitelepítették a valahai háztulajdonost, a két-es-ipszilonos ügyvédet és családját, és egy munkáskáder felesnek utalták ki, akit a földszinti lakók elég hamar befogadtak, hiszen jobban közéjük való volt, mint a kitelepített fiatal ügyvéd, de egyáltalán le is nézték éppen emiatt.

A földszinten minden ajtó mindig nyitva állt. Az asszonyok kiültek a sámlira, kisszékekre, ölükből a zománcos vájdling, és borsót pucoltak, zöldbabot, magozták a meggyet, sodorták a csipetkét. Volt, hogy csak ültek és beszélget-

tek, és egzecírozatták a gyerekeket, tekintet nélkül mindet, nem nézték, melyik kié. De pofont csak a sajátjuknak oszthattak ki. Délutánonként már inkább csak ruhát foltoztak. Betegeskedő nagynénem a nyugágyban többméteres függönyököt horgolt bámulatos kitartással. Valaki mindig porolta a szőnyegét, vagy csak a rúdra terítve szárította. A mosókonyhából akkor is a lúg émelyítő szaga áradt, ha nem mostak benne, ezért mi, gyerekek, kerültük. Mosáskor közelébe se mehettünk, nehogy leforrázzuk magunkat. Az udvar nagy része le volt betonozva, de volt két nagy fa is, meg egy nagyobbacska virágágyás, amelynek a végében ketrecek lapultak, olykor a lakók valamelyike állatot tartott ott, a nagyanyám például libát, esténként kukoricával tömte, érdekes, nem is iszonyodtam a jelenettől annyira, mint most iszonyodnék. Iszonyodni csak a szőrös hernyóktól iszonyodtam. A szederfán kisebb, fehéres-szürke hernyók laktak, a másik, nem tudom, milyen fán élénksárga színűek, nagyok. Élve, lassú, hullámozó mászásuk közben is undorítóak voltak, de széttaposva a kiontott zöld belsejükkel elviselhetetlen látványt nyújtottak. Hernyóidényben egy nap többször is le kellett mosni slaggal a járdákat az ajtók előtt és a betont. A virágoskert se szerzett sok örömet, mert egyrészt korlátozta a labdázást, csak a falnak ütögethettük labdáinkat, mondókát dünyögve, tapsolva-figurázva közben, s mind annyira beletanultunk, hogy borzasztó nehéz volt kivárni, míg ront valaki, és sorra kerülhetünk, másrészt meg főleg dáliaik nyíltak benne, agresszív, harsány dáliaik, kora nyáron pünkösdi rózsák, amelyek ijesztő hirtelenséggel hullajtották el szirmaikat, az egész virág egyszerre omlott le a földre, amikor hozzáértem.

Nem voltam boldog gyermek, nem vágyom vissza a gyerekkorba. Ez az udvar nem különösebben érdekes hely, szépnek meg végképpen nem mondható. És mégis jó tudnom, hogy pontosan ilyen volt, kiragyog emlékeim közül. Igen, valami, isten tudja mi, megvilágítja a róla őrzött képet. A többi emlék elszakatol előttem: éjszakai vonat sötét ablakokkal, s ez az egy ablak fénylik. Gyanítom, hogy amit ily módon észlelek, az lehet a szülőföld-szindróma, és ezek szerint mégiscsak van nekem is olyan. Mindannyiunk személyes mitológiájában kell lennie egy helynek, amelyhez megszületésünket kötjük. Azt a jelentős eseményt, hogy mi a magunk egyszeri valójában létrejövünk. Ráébredünk létezésünkre, szembesülünk külsőnkkel (például hogy túl magas vagyok), testi adottságainkkal (fenti okból suta és ügyetlen), kiderülnek tulajdonságaink (nagyanyám nagy maflának tartott, de az iskolában taroltam), és kezdjük felismerni és megnevezni érzelmeinket (megízleltem a magányt és a szomorúságot). Mindez a Leibstücker Mária utca 37-ben történt meg velem, anélkül, hogy tudtam volna, mi történik. Csak a helyszín sugaras emléke árulja el most is, az vall rá.

A szülőföldeket jó esetben nem dózerolják le, és vízzel sem árasztják el. Sok-sok ember ott éli le az életét, ahol született, olyan összeforrottságban a tájjal, a faluja vagy a városa tereivel, épületeivel, ismerős lakóival, mintha már teste részévé vált volna a környezete is. Bizonyára az ilyen embert is idegesíti a család, a szomszédság túlságos közelsége, súlyos konfliktusai is adódhatnak, de ezekkel úgy lehet, ahogy az epekövével vagy az asztmájával van az ember, ugyanúgy el kell férnie élete színterén, ahogy a bőrében. Nem tudom, kívánnám-e magamnak ezt az ősközösségi állapotot. Mindenütt jövevény voltam, és ez lett számomra természetes. Legtöbben, egyre többen vagyunk valahol jövevények, tömegek sodródnak el szülőhelyükről, ki csak a közeli nagyvárosba, ki a világ másik végére. De akinek van hova, látogatóba jár vissza a szülőházba, amely egyre öregebb, egyre idegenebb lesz, majd teljesen kiürül, s ezután a fájdalom, a hiány még erősebben köti vissza az elszármazottat, mint addig a kötelező hazautazások. Valamilyen nagy-nagy változáson mindenki szülőföldje keresztülmegy, még ha nem is lakótelep épül a

SCHWARZ VOLKER, Álomba menekülés, 2013

SCHWARZ VOLKER, Víz, 2014

helyén, mint az enyémen. Mindenki szülőföldje valójában csak emlék, egy elcsattogó, sötét vonat világos ablaka. Nincs már meg a valóságban, még ha abba a bizonyos faluba vagy városba ma is visz sín pár, autóbusz, autótűt, és ha az odavalók rendszeresen odajárnak is. Igen, megérkeznek a szülőfalujukba vagy a szülővárosukba, de nem a *szülőföldjükre*, mert az már csak egy sziget az időfolyamban, egy darabka örökkévalóság. Mégis irigylem kicsit őket, mert nem bánám, ha nekem is lenne hova zarándokolnom, ahol újra és újra megbizonyosodhatnék arról, hogy megtörtént, ami elmúlt.

Mondják, hogy tízéves koráig minden fontos dolog megesik az emberrel. Hát, a csuda tudja. Én inkább úgy emlékszem, hogy apránként, részletekben bújtam ki a földből, s az életemet folyamatos születésként tartom számon. Nem is tudom, mikor fordult át ez a folyamatos teljesedés fogyatkozásba, hogy ne mondjam, haldoklásba, amit jó ideje ugyancsak naponta észlelek magamon, miközben olykor még így, hetvenötödik életévemben is születek egy kicsit. Mondjuk, történik valami, ami rejtett tudást, érzelmi reakciót hoz elő belőlem, gyarapít. Öregem lettem például elég szabad, csak akkor derült ki, hogy képes vagyok rá, mármint a lelki szabadságra: akkor szabadultam meg görcsös önigazolási kényszereimtől, a hiúság béklyójától. Mi ez, ha nem a születési folyamat betetőzése? Először érezhettem, hogy kész vagyok, teljes ember lettem! És mennyi születésem volt addig is! Csak a legfontosabbat említem: anyaként is meg kellett születnem. De megszületett belőlem egy író is. Vagy nem születés volt-e, amikor ötvenévesen lakást, foglalkozást és rendszert változtattam? (No jó, az utóbbit többem magammal, de minden mást egyedül.) Vagy amikor én, az alkalmazkodó, konfliktuskerülő fehérnép a kilencvenes-kétezres évek kulturális csatáiba vettem bele magam? Vagy amikor súlyos betegség tudatában töltött hónapok után gyökeresen más arányokban kezdtem látni az élet dolgait?

És ezek csak a nagyobb tételek a születésem egységeiből a sok-sok apró születés mellett. Mindegyikhez egy meghatározott helyszín tartozik. Apróbb-nagyobb szülőföldek ezek is.

Emlékszem például a vadonatúj lakásra az Élmunkás téren (előtte, utána Lehel tér). Anyám második férje élmunkás volt a Ganz Hajógyárban, ezért kapta a lakást. Mindez ugyanabba az öt évbe esik, amit az újpesti udvarhoz kötöttem, de nincs tévedés, mert bár anyámékkal az Élmunkás térre költöztem, mégis mindig nagyanyáméknál, a Mária utcában lógtam. Az új lakásban is történt azonban valami: az ágyhoz láncoló szívbelhártya-gyulladás alatt bizonyos lírai nedvek gyűltek fel bennem, és kibuggyantak versek formájában. Ettől kezdve akartam különleges és szabálytalan lenni (mindaddig ennek ellenkezője volt minden ambícióm), s a fenti céltől vezérelve nem győztem véresre tépedezni-reszelgetni lelkemet. (Mások körmüket rágják, nem nagy különbség.) Egyébként vicces dolgok is megestek ebben a lakásban: akkor zajlott Budapesten a VIT, és a delegációkat rendszeresen hozzánk hozták el, hogy lássák, hogyan él a szocializmusban egy munkáscsalád. Egy fénykép szerint mi egymásra mosolyogva állunk anyám kombinált szekrénye előtt, rendkívül boldogan. Nem emlékszem különösebb boldogságra, csak arra az őszinte megdöbbenésre, hogy a négerek tényleg feketék, a kínaiak tényleg sárgák, és a világ ifjúsága, amely az orrom előtt zakatolt a téren, ijesztően jókedvű ahhoz képest, hogy mennyi bajt okoznak az embereknek a kapitalisták, s hogy mennyire szenvednek a népek az elnyomástól. Én bezzeg könnyekig meghatódva álmodoztam arról, hogyan fogom megmenteni szegény Tamás bátyát a rabszolgaságból, ezek meg csak vigyorogtak és táncikáltak békeharc helyett.

Győr-révfalut a tájszépségek miatt akár választott szülőföldemként is delgelgethetném, gyönyörű volt a Mosoni-Duna-ág partja, a vízről is, kajakból, de

leginkább biciklizve a töltésről nézve, még inkább futkosva a kilométereken át kígyózó betonkorláton. A parti fűzfák mint megannyi fekete ököl meredtek ki a süppedős talajból, de szelíden hajladoztak rajtuk a vékonyka új hajtások gyöngéd leveleikkel. Anyám férjét kiemelték a gyárból, mint rendőrtisztet helyezték Győrbe, itt is szép lakást kapott. Egy park mellett, olyan utcában, amelyen végig dús gesztenyefák sorakoznak, egyikük koronájában fészkelődött el az erkélyünk. Mégsem lehet dédelgetni ezt a helyet, mert zavaros volt ott mindvégig az életem. A rendőrtiszti egyenruha nem keltett rokonszenvet a környezetünkben, s ebből rám is háramlott bizalmatlanság, holott én akkor már kezdtem kilógni a családból, de éppen ez volt a zavarodottságom másik eredője. Nem mintha nem *Az Ifjú Gárdát*, *Zóját*, a szovjet irodalom más bestsellereit olvastam volna én is, sőt, első regényemben is egy reakciós tanárházaspárt készültem leleplezni (ezt a szörnyűséget végül is nem követtem el, az alkotás folyamata valahogy félbeszakadt). De olvastam orosz és amerikai klasszikusokat is, nem is szólva Móricz Zsigmondról, s alighanem valamit meg is értettem belőlük, hiszen más kontinensen helyeztem el őket tudatom kicsiny glóbuszán, mint a giccsigényemet kielégítő szovjet „romantikát”. Megtörtént tehát a repedés a világról és magamról alkotott tudásomban, s valami felfelé húzta jobbik feletem, el a lapos dogmáktól, el az igénytelenségtől, el a hazugságtól. Ez a jobbik felem azonban Győr-révfaluban csak megfogant, a megszületését másik helyszínhez kötöm. Ám a megfogadás, a kamaszkor kezdete is elég fontos ahhoz, hogy szülőföld-töredékeim között szerepeljen.

Ama másik helyszín a zuglói Teleki Blanka Gimnázium, ahol piros kötényt kellett viselni, utáltuk, de fel sem merülhetett, hogy lázadjunk ellene. A diktatórikus államhatalom elleni lázadáshoz már több bátorság volt bennünk, mint hamarosan bebizonyosodott. Furcsa, de szülőföld-töredékeim között kétségtelenül ott van az Ajtósi Dürer soron látható sok-sok piros egyenkötény is. S mindenképpen ott van Thomas Mann, aki akkor feldúlta egész valómat. A többi, későbbi nagy olvasmányélményt az irodalmi hatások közé sorolom, de Thomas Mann könyvei világra segítettek engem, tehát szülőföldemül szolgáltak. Hosszú részeket másoltam ki szövegeiből, mert a másolás során kicsit úgy érezhettem, mintha a saját mondataimat körmölném. Hogy történetmondás közben is szabad elidőzni egy gondolatnál, hogy nem muszáj folyton történnie vagy látszania valaminek ahhoz, megteljen étellel a betű, hogy az a merőben anyagtalan világ, amely kommentárokból, sejtésekből, önmegfigyelésekből emelkedik az anyagi, a tapasztalati, az érzéki világelemek fölé, éppúgy valós, mint azok, és bár a képzelt világok valóságosságát is elismerjük, azokban a fantázia csak az anyagi elemeket rakosgatja újféle rendbe, míg az az anyagtalanság, amelyre Thomas Mann prózájának intellektuális rétegeiben rácsodálkoztam, nem reked meg a valóságosságban, valóban egy másik dimenziója az észlelésnek: a dolgok rejtett értelmének a megragadása – mindezt egyszer s mindenkorra megtanultam akkor, s bár sok irodalmi stílusdivatot éltem meg azóta, ma is ez a fajta próza áll hozzám legközelebb.

„Szülőföldszilánkok” ebből a tizenéves, 1957 és 1959 közé eső időszakból a kihallgatóhelyiségek is különböző rendőrkapitányságokon, fegyintézetben, és fontos helyszín az egyik tárgyalóterem a Markó utcában. Szülőföldszilánk a másik gimnázium, ahol érettségizhettem, ide egyébként kék köpenyben és sapkában kellett járni. Jeles helyszínek a sportpályák (BVSC, Dózsa, BEAC), az eszpresszók, bárók, gyorséttermek (Keringő, Kedves, Rózsadomb cukrászda, Fortuna bár, Kelet-Berlin, Lucullus, Metropol, Kulacs), olykor-olykor felmerül azért a Pesti Barnabás utca és egy-egy egyetemi előadóterem képe is az emlékeimben, végtére ott szereztem diplomát. Elég szép nagy szülőföld-darab a New York palota, ahol a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztősége volt, első munkahelyem, hiszen innen, s nem az egyetemről származik min-

den szakmai tudásom, itt kerültem össze férjemmel, itt adták ki első könyvemem.

Anyaként egy Vas utcai lakásban születtem meg. Nekem első lakásom volt, férjemnek az első sajátja. Ő egy másik házasságból jött, én furcsa albérletekből. A lakás minden négyzetcentiméterére emlékszem, de most, hogy némileg érzelegve leírtam e mondatot, el kell ismernem, hogy ez nem túl nagy teljesítmény, hiszen a lakás negyvenvalahány négyzetmétert tett ki összesen. Sok könyvünkkel, két fiúgyermekünkkel, otthon végzendő szerkesztői-írói munkánkkal épphogy elfértünk benne. De szülőföld volt ez a hely, családjunk, könyveink születési helye. Bár ha meggondolom, itt már a romlásunk is megkezdődött. Középkorú lettem, és annak rendje és módja szerint szembesülnöm kellett azzal, hogy mindörökké veszteség lett, amit addig nem éltem meg, nem teljesítettem. És mennyi-mennyi a veszteség!

A nagyobb lakás a Somogyi Béla utcában szép és kényelmes volt, de már csak fiaink számára lehetett a születés helyszíne, mi csak éltünk, dolgoztunk és öregedtünk benne. Engem az öregség küszöbére jutva ki is vetett onnan a menekülésvágy. Az akkor birtokba vett szegényes lakást a város akkoriban legrosszabb hírű környékén, a Kálvária téren mégiscsak újra szülőföldemnek mondhatom, mert az itt töltött pár év az első abból a negyedszázadból, amely mostani végső arcomat kimunkálta. (Az áthúzást magyarázza a balga reménykedés, hogy történik még velem ez-az a rövidke jövőben is, ami aprócska születésnek lesz mondható. Másfelől meg a belátás, hogy az arc, a tartás, a tudás tovább romlik, amennyiben van rá ideje.)

Ha messzi földön élnék, és úgy tekintenék vissza szülőföldemre, akkor valószínűleg nem egy udvar, egy ház, nem sok szülőföldszilánk jelenne meg előttem, hanem mind együtt, egymással összeolvadva, az egész ország, amit szülőházának szoktak mondani. Én is szülőházámnak mondanám. És fájna a távolság, az elvesztett otthoni otthonosság, még ha új helyemen is otthonosan érezném magamat. Nem tartózkodtam sokat idegenben, nem kellett éreznem honvágyat, hiszen mindig volt retúrjegyem, legfeljebb azért vágytam haza, hogy kipihenhessem az út fáradalmait. Idegenben alig gondoltam Magyarországra, az otthonomra, teljes figyelmemet az új látványok, tapasztalatok begyűjtésére fordítottam, hiszen azért utaztam oda. Most, hogy nagyjából felmértem életem azon helyszíneit, amelyekhez kötődöm, meg kell kérdezni magamtól: így, közvetlen közletről ismerve és megélve szülőházamat, van-e bennem utána vágy, iránta szeretet?

Csönd.

Aztán bosszúsán megszólal a józan ész: Miért volna? El sem tudod képzelni magadat más környezetben. Más nyelven. Más életsorssal. Ha vágytál valaha valamire, nem arra, hogy máshol élhess, hanem hogy itt élhess méltóbban, okosabban.

Szeretet? Sokkal rosszabb hazákat is szeretnek az emberek. Meg nem szeretem hazákhöz is ragaszkodnak. Így, szülőházamban élve, nagyjából békés időben nem tudok erre a kérdésre válaszolni, ahogy arra se tudnék, hogy magamat szeretem-e. De próbálna valaki bántani minket!